

УДК 612.171.378.65

П. А. ВІНДЮК

кандидат наук з фізичного виховання та спорту
Класичний приватний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено найбільш ефективні методи навчання для досягнення успіху та задоволення різноманітних потреб учнів, хворих на ЦП, які будуть зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями. Обґрунтовано вибір навчального середовища та матеріалів, що особливо впливають на майбутню життєздатність дитини з вадами та на успішну адаптацію її в суспільстві.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з обмеженими можливостями, методи навчання, навчальне середовище, матеріали для навчання, загальна моторика, корекційно-реабілітаційна допомога.

Найважливішим багатством держави є здорові діти. За роки незалежності в Україні, на жаль, не відбулося зменшення кількості осіб, що мають інвалідність, особливо серед дітей та підлітків. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, інваліди становлять 10% світового населення [3]. Проблема реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи, серед яких значну частину становлять діти з церебральним паралічем (ЦП), є актуальною та соціально значущою, метою якої є покращення якості життя та максимальна соціальна адаптація інвалідів у суспільстві.

На сьогодні прийнято низку нормативно-правових документів щодо реабілітації інвалідів в Україні відповідно до Закону України "Про реабілітацію інвалідів" [1; 6]. Однак прийняті документи регламентують правові аспекти медичної реабілітації та соціальної допомоги людям з особливими потребами та не розкривають зміст навчання в початковій та середній школі.

Сучасні науковці довели, що саме інклюзивне навчання є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку, та сприяє створенню інклюзивного середовища, яке б повною мірою сприймало інвалідів, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті тощо.

Тому **метою статті** є необхідність пошуку та обґрунтування найбільш ефективних методів навчання, навчального середовища, матеріалів для досягнення успіху та задоволення різноманітних потреб учнів, хворих на ЦП, які будуть зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями.

Особливого значення в освіті та соціалізації дитини з обмеженими можливостями набуває підготовка таких дітей до навчання, отримання ни-

ми середньої та вищої освіти. Особливо це стосується, коли йдеться про підготовку дитини з обмеженими можливостями до навчання в загально-освітній школі. Такий напрям педагогічної роботи на сучасному етапі розвитку нашої країни має актуальний, духовний та гуманний напрям саме тому, що загалом діти з ЦП отримують середню освіту в спеціалізованих установах та інтернатах закритого типу. Але такий досвід педагогічної роботи не завжди ефективно впливає на майбутню життєздатність дитини з вадами в розвитку в сучасному середовищі, на успішну адаптацію її в суспільстві. Міжнародна та українська практика свідчать, що на зміну ізольованому від суспільства вихованню дітей з ЦП повинно прийти інтегроване в загальноосвітньому просторі навчання та виховання в загальноосвітній школі. Якісна освіта передбачає задоволення особливих освітніх потреб кожного індивіда, зокрема й з порушеннями психофізичного розвитку, без відриву особи від звичного соціального оточення, сім'ї, друзів [4].

Питанням інклюзивного навчання присвячено наукові праці багатьох українських (В. Бондар, О. Гонєєв, С. Єфімова, В. Засенко, Т. Ілляшенко, Т.В. Тарасун, О. Хохліна та ін.) та зарубіжних (Т. Бут, Ч. Веббер, Т. Мітлер, К. Стаффорд, Д. Харві та ін.) учених.

Проблему психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку розглядали такі дослідники: Е. Джордан, Е. Кафьян, А. Колупаєва, А. Конопльова, Т. Лещинська, М. Малофєєв, Е. Новіцкі, Р. Сендззон, П. Становіч, Л. Шипіцина та ін. Тематика досліджень зазначених авторів є досить широкою, але проблема інклюзивного навчання дітей із церебральним паралічем наразі є малодослідженою.

Як зазначає Національна асамблея інвалідів України, інклюзія – це політика та процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності [2]. Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [5].

Виважене, ефективне навчання приносить користь усім учням. Однак для учнів з особливими потребами може стати необхідною додаткова, а іноді й спеціальна підтримка в навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. Універсальних порад не існує, особливо коли йдеться про учнів із ЦП.

Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, хворих на ЦП, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, педагогам необхідно змінювати методи навчання, навчальне середовища, матеріали тощо. Педагоги, які досягають успіху в навчанні дітей з особливими освітніми потребами, застосовують різноманітні методи навчання, які змінюються залежно від спеціальних потреб

учня. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптації або модифікації.

При адаптації змінюється характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання. Наприклад, під час виконання завдання з математики учням потрібно розсортувати лічильні палички. Однак більш ніж у половини учнів виникають труднощі в організації матеріалів на робочому місці. Вчитель має здійснити адаптацію (обійти перешкоду), надавши учням допомогу в організації матеріалу: він роздає картонну основу з бічними обмежувачами. Ці обмежувачі не дають паличкам скочуватися зі столу. Це допомагає учням зосередитися на виконанні завдання.

Модифікації навчання змінюють характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання. Наприклад, у тематичному блоці, присвяченому екосистемам, передбачена екскурсія до найближчої річки з відповідними спостереженнями, польовими записами та письмовим звітом. Однак після детального аналізу вчителька з'ясувала, що половина її учнів пише дуже повільно (необхідна умова – володіння навичками самостійного вивчення), а чверть учнів недостатньо володіє навичками спостереження. Оскільки вчителька прагне, щоб заняття мотивувало дітей, вона вирішує модифікувати ту його частину, що пов'язана з веденням польових записів і написанням звітів: учні матимуть вибір – або вести польові записи, або робити замальовки. Крім цього, вона попросить вчителя-помічника зробити відповідні замальовки. Коли діти повернуться до класу, вони матимуть вибір: або написати звіт, заснований на їхніх польових записах, або зробити текстівки та опис малюнків, які намалював помічник учителя.

Додаткові заняття можуть бути необхідними, щоб дати учням змогу засвоїти навчальний матеріал. Наприклад, у темі “Транспорт” згадано про швидкісний пасажирський потяг. Однак більш ніж половина учнів ніколи не виїжджала за межі того району, де вони живуть. Вчителька розуміє, що брак таких знань (необхідна умова когнітивного навчання) може завадити учням зрозуміти матеріал, і тому вирішує заповнити цю прогалину. Перед тим, як читати історію, в якій ідеться про потяг, учні розглядають фотографії швидкісних пасажирських потягів. Крім створення базових уявлень, таке ознайомлення полегшує розуміння й тим учням, які мають базові знання про швидкісні пасажирські потяги.

Багато педагогів здійснюють адаптацію навчання, вважаючи, що саме така практика і є гарним навчанням. Наприклад, учитель може записувати ключові слова крейдою на дошці, зображувати ці слова; вивісити на стіні графік роботи в класі, щоб допомогти учням організувати свій час; або надати учням кілька вербальних підказок під час переходу до іншого виду діяльності тощо. Хоча загальна адаптація навчання може суттєво допомогти учням із порушеннями розвитку брати участь у роботі, їм можуть знадобитися більш індивідуалізовані адаптація та модифікації.

Адаптація дає вчителеві змогу розширити обсяг методів навчання, врахувати вікові потреби учнів, їхні інтереси та різноманітність. Адаптація також покликана допомогти окремим учням компенсувати їхні фізичні, інтелектуальні або поведінкові відмінності й труднощі. Вчителі здійснюють адаптацію, щоб надати дітям рівні можливості для участі в процесі навчання.

Під час вибору того чи іншого виду адаптації, що має сприяти участі учня в навчальному процесі, треба бути обачним. Не використовуйте адаптацію, якщо вона не потрібна. Вибір виду адаптації має відбуватися на основі аналізу тих попередніх умов (тобто наявності в учнів певних навичок і вмінь), які необхідні для успішного застосування цього методу навчання.

Існує багато способів, за допомогою яких педагоги можуть здійснювати адаптацію під час навчання. Адаптацію в класі, де навчаються діти із ЦП, можна організувати в таких сферах:

1. Фізичне середовище – адаптація змінює середовище (побудова пандусу, пристосування туалетних приміщень, розширення дверей, зміна освітлення, розташування меблів в класній кімнаті тощо).

2. Навчання – адаптація змінює процес навчання (спосіб повідомлення педагогом матеріалу; спосіб організації занять учнів, що має на меті залучення дітей до виконання завдань і сприяння їхньому навчанню). Адаптація навчального плану: модифікація навчального плану або цілей та завдань, прийнятних для конкретної дитини; видозміна завдань; визначення змісту, який необхідно засвоїти тощо.

У навчально-виховному процесі вчителі аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовують на уроках, актуальним і потенційним можливостям дитини. У такий спосіб досягається ефективність організації навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку

3. Матеріали – адаптація полягає в пристосуванні навчальних інструментів і матеріалів до індивідуальних потреб учнів (матеріалами можуть бути книги, іграшки, аркуші із завданнями, маніпулятивні предмети тощо).

Для фізичного розвитку дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, суттєву увагу необхідно приділяти загальній моториці, а саме:

– фізичній витривалості та фізичному стану (протягом дня під час роботи в класі підтримує фізичну активність; виконує вправи, які передбачають балансування, моторність, силу, гнучкість і м'язову витривалість; підтримує аеробічну діяльність у іграх; під час вільного вибору бере участь у видах діяльності, спрямованих на розвиток фізичного стану та на фізичну витривалість);

– участі в іграх і різних видах спорту (виявляє рухові, нерухові навички; в іграх і спорті виявляє відповідну моторність, балансування та координацію; усвідомлює розміщення свого тіла в просторі; виявляє знання “лівої сторони”, “правої сторони” в межах простору);

– участі в ритмічних і танцювальних видах діяльності (робить рухи тіла відповідно до темпу чи ритму музики; слідує за вказівками, щоб рухатися в усіх напрямках; виконує нескладні народні, творчі та соціальні танці; охоче виконує ритмічні й танцювальні види діяльності);

– участі в гімнастичних і акробатичних вправах (виконує різноманітні вправи на маті; рухається вперед і назад на низькій колоді для балансування; наслідує ходу тварин та інші прості рухи; виконує нескладні гімнастичні, акробатичні вправи).

Адаптації та модифікації дітей, хворих на ЦП, здійснюються з урахуванням конкретних потреб дитини, а саме:

1. *Поведінка дитини.* Адаптація спрямована на вирішення проблем, що пов'язані з мотивацією та виконанням встановлених правил і вимог до поведінки. Наприклад, учень із порушенням, пов'язаним із дефіцитом уваги, може потребувати більше можливостей для руху. Вчитель робить адаптацію з урахуванням цієї потреби, надаючи учневі часті перерви. Або ж учень з особливостями розумового розвитку, можливо, не засвоїв порядок переходу до ігор на свіжому повітрі. Вчитель враховує цю потребу й виготовляє ламіновану картку з підказками, на якій у вигляді малюночків послідовно зображено необхідні дії (наприклад, дитина складає іграшки, дитина одягає пальто й рукавички, дитина дістає зі шафки м'яч).

2. *Організаційні навички.* Адаптація допомагає дітям зосередити увагу на завданні, що виконується. Наприклад, учень, який має труднощі в навчанні, читаючи вголос, губить рядок, який читає. Вчитель виконує адаптацію з урахуванням цієї потреби, даючи змогу учневі користуватися лінійкою, яка кладеться під речення, яке читає дитина. Або ж дитині з порушенням зорового сприйняття важко зосередитися на робочих аркушах, які містять багато інформації. Педагог здійснює адаптацію з урахуванням цієї потреби, зменшуючи обсяг інформації в робочих аркушах і, якщо це необхідно, розрізає сторінку на розділи, використовує виділення різних розділів на сторінці.

У деяких випадках певні види адаптації задовольняють загальні потреби учнів із порушеннями розвитку. Так, наприклад, під час навчання дітей, які мають порушення слуху, важливо уникати ситуацій, коли ви стоїте спиною до учня, коли у вас за спиною горить яскраве світло, коли ваш артикуляційний апарат не видно; під час роботи з учнем, який страждає на травматичне ураження мозку з характерним зниженням витривалості та підвищеною втомлюваністю, педагогу, коли це необхідно, треба робити перерви, аби учень відпочив.

При застосуванні різних видів адаптації зміст навчання залишається незмінним, а при застосуванні модифікацій він, зазвичай, змінюється. В окремих випадках використання модифікацій може виявитися необхідним для того, щоб надати конкретній дитині можливість брати участь у класних заняттях. Модифікації можна виконати шляхом:

1. *Скорочення змісту матеріалу*, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку й опанувати лише частину змісту навчального матеріалу. Іноді вимоги уроку перевищують можливості учня, однак від нього все-таки вимагається часткова участь у роботі на уроці. Наприклад, учня з особливостями розумового розвитку можна попросити прочитати спрощений виклад теми, тоді як його однокласникам необхідно прочитати повністю розділ у підручнику.

2. *Зниження вимог*. Учень може виконувати лише частину завдань. У цьому випадку від учня можна вимагати засвоєння всього матеріалу або лише його частини. Наприклад, дитину з особливостями фізичного розвитку, які впливають на швидкість її письма, можна попросити виконати лише 10 пунктів замість 20, як це вимагається від решти дітей у класі. Будь-які види модифікацій необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки в більшості випадків модифікація змінить те, що дитина має знати й уміти робити.

Таким чином, організація освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання й виховання дітей, хворих на ЦП, вимагає створення в навчальних закладах таких спеціальних умов:

1) створення корекційно-розвиткового, предметно-просторового та соціального середовища, яке забезпечить стимулювання емоційного, сенсорного, моторного й когнітивного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку у відповідності до їх потреб;

2) забезпечення сприятливого навчального середовища, що досягають забезпеченням дошкільних навчальних закладів відповідними навчально-розвитковими виданнями, іграшками, іграми, комп'ютерною технікою, аудіо-відео апаратурою, індивідуальними засобами навчання, необхідними дидактичними засобами;

3) організація соціальної взаємодії здорових дітей та дітей з особливостями психофізичного розвитку, направленої на гармонізацію дитячих відносин;

4) надання корекційно-педагогічної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку, направленої на виправлення або подолання фізичних і психічних порушень;

5) створення безбар'єрного середовища для навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку.

Висновки. Отже, інклюзивне навчання дітей з церебральним паралічем передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним і психолого-педагогічним супроводом.

Список використаної літератури

1. Державна цільова програма “Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів” на період до 2020 року [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#n13>.
2. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін та ін. ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. – Київ : Київський університет, 2011. – 188 с.
3. Конвенция о правах инвалидов (Принята в г. Нью-Йорке 13.12.2006 г. Резолюцией 61/106 на 76-ом пленарном заседании 610-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН). – Київ : Национальная ассамблея инвалидов Украины, 2006 – 39 с.
4. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; заг. ред. А. А. Колупаєвої. – Київ : А.С.К., 2012. – 308 с.
5. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – Київ, 2010. – Вип. 1. – 348 с.
6. Реабілітація інвалідів в Україні : зб. нормат.-прав. документів відповідно до Закону України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” // упоряд.: Н. Скрипка, В. Масленнікова та ін. – Київ : НАІУ, 2007. – 179 с.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2016.

Виндюк П. А. Особенности инклюзивного обучения детей с церебральным параличом в общеобразовательных школах

В статье освещены наиболее эффективные методы обучения для достижения успеха и удовлетворения разнообразных потребностей учащихся с ЦП, которые будут обусловлены их способностями, уровнем развития, интересами и другими отличиями. Обосновано выбор учебной среды и материалов, которые особенно влияют на будущую жизнеспособность ребенка с особенными потребностями и на его успешную адаптацию в обществе.

Ключевые слова: *инклюзивное обучение, дети с ограниченными возможностями, методы обучения, учебная среда, материалы для обучения, общая моторика.*

Vindiuk P. Features Inclusive Education of Children with Cerebral Palsy in Mainstream Schools

The article highlights the most effective teaching methods to achieve success and meet the diverse needs of students with CP, they will be determined by their ability, level of development, interests and other differences. It justifies the choice of materials and the learning environment, especially the impact on the future viability of a child with disabilities and on its successful adaptation to society.

The organization of educational process in the conditions of inclusive education and upbringing of children with CP requires the establishment of educational institutions in the following special conditions, such as: the creation of correction and development, detail-spatial and social environment; ensure a favorable learning environment.

Now, inclusive education of children with cerebral palsy involves creating an educational environment that meets the needs and capabilities of each child, regardless of the features of his mental and physical development. Inclusive education – a flexible, individualized system of teaching children with special needs in the context of mass secondary school in the community.

Key words: *inclusive education, children with disabilities, teaching methods, learning environment, teaching materials, general motor skills, correctional and rehabilitative care.*